

המיצב ממקד את תשומת הלב בחתירתה המתמדת של האשה – כל אשה – לחופש. החתירה מתקיימת בתוך המסגרות הכפויות והיא מתאפשרת דווקא בטירוף. במיצב נרמזים אפוא החופש הטמון בשיגעון וזכותה של האשה לממש את רצונותיה בתוך הקשיים והסבל, שהם מנת חלקה מעצם היותה אשה. הרצונות והזכות משולבים באי שפיות ומלווים תדיר במאבק ובבריחה אל מחוזות שמחוץ למציאות ולהוויה היום-יומית: העבר, הזכרונות, ילדות, דמיון, כמיהה וחיפוש מחוזות, שגם הם עצמם שלובים תמיד במארג סבוך.

המיצב עוסק ישירות בטירוף הנשי, בכליאתה של האשה ובאופני דיכוייה – הממשי, הפסיכולוגי והסמלי. אלה מגולמים בכבלים, במוסכמות ובמסגרות שונות, חוקיות, חברתיות ותרבותיות, הקשורים באובדן השפיות ובתדמיות נשיות. כל אלה משוקעים בעומקיהם של הרגש והתודעה וכן בשפה, המילולית והלא מילולית, ומחוזקים במערכות נורמטיביות הנשלטות על ידי החוק והגברים, במסורת ובדת ועל ידי עולם הפרסום ועולם האופנה. התערוכה גם בוחנת את שחיקת הייחוד העצמי של האשה במעגלי ההוויה שלה, הנשיים והגבריים, ובפרט בשחיקתה מול עולם הגברים. המושג One Size, השאול מעולם האופנה, מעיד על מעמדו המרכזי של הביגוד בעיצוב הזהות הנשית; על השפעתו העצומה של עולם זה, שכרוכים בו מסחר, אינטרסים כלכליים ופירסום, על אורחות חייה של האשה ועל לבטיה בניסיונותיה לרצות דימויים ותדמיות או להיאבק בהם.

כתונות הכפיה ושאר פריטי הביגוד למטורפים מוצגים לראווה על בד אדום, בדומה לרקע האדום של התצלומים. בתצלומים נראים בגדים אלה של טירוף וכפיה עוטפים את האשה המדורדרת והמנוודה: שרוולי הכתונת ארוכים במיוחד, סגורים בקצותיהם, ומקצותיהם נמשכות רצועות ארוכות, להידוק בגד הכפיה. משמע: הלבוש מותאם לגוף, אך גם מיועד לכלוא אותו ולהגביל את תנועתה של האשה הסובלת. סממן לבוש נשי יחיד בבגדים אלה הוא צווארון התחרה החגיגי, המכווץ, המעטר את צוואר האשה ומציץ מתוך בגדיה. צווארון רך וגמיש זה מעלה על הדעת מצד אחד את עולם התיאטרון ואת הקרקס, משמע: עולמות של אשליה ובדיון, המאפשרים בריחה מן המציאות. מצד אחר הוא מזכיר לבוש מזמנים עברו – הרנסנס והברוק, המוכר מיצירות אמנות שונות: הספרות, האמנות החזותית, הקולנוע והטלוויזיה.

בעבודות אלה מבקשת עיינה להדגיש פן מיוחד המצוי בשיגעון: יש בו, באופן פרדוכסלי, הרבה מן החופש, והוא אף מעין חופש מוחלט: החופש לחרוג ממסגרות או להתעלם מהן, לעשות ככל העולה על הדעת, ואפילו דברים מוזרים ויוצאי דופן. אלא שהטירוף הוא גם המיפלט מן היאוש. כדברי עיינה, "כשכלים כל הקצים, והנשמה כלואה ברצועות ובאבזמים, הטירוף הוא דרגת החופש הגבוהה ביותר". חייה של עיינה נעים, כעדותה, בין הרצון לחופש לבין כפיה. הכפיה היא חברתית, פוליטית ודתית, ובמובן זה משקפת התערוכה מערכת של ניגודים קיומיים, שבתוכה חיה עיינה, כמו גם את האופן שבו היא תופסת את מצבה של האשה הישראלית ואת מעמדה בשלהי המאה העשרים. צבעם הלבן של בגדי הטירוף והכפיה על רקע האדום העז – צבעים האופייניים לעבודותיה של האמנית – הם בעיניה של עיינה סמלים של טוהר, יופי, שלמות וילדות, ומצד אחר הם מסמלים בעיניה מיניות, סכנה ומוות. במסורת היהודית-נוצרית קשור הצבע הלבן בטוהר, בבתולים, בנישואין ובתכריכי המת (במסורת הנוצרית מסמל הלבן הלבן בעיקר את טוהרתה מחטא של מרים, האם הבתולה). הצבע האדום קשור במיישרין עם האהבה והחיים (הדם האדום – נוזל החיים) ועם דם הנידה, ומצד אחר הוא קשור בסכנה, במלחמה, באובדן חיים ובתחיה. האדום הוא גם סמל צבעוני לפן בהתנהגות האנושית הרוויה טירוף, עצב והתפרצות של כאב.

בובת הענק הבודדת, האילמת, התלויה מן התקרה במרכזו של חלל התצוגה, מגלמת פן אחר במאבק ההישרדות הנשי. רפיון תנוחתה וכינויה הספרותי, "עייפה בובה זהבה", משקפים נפילה, שתיקה, רפיון רוח וויתור מצד האשה למודת המאבקים להיחלצות ולחופש, מאבקים המוצגים בתצלומים. הבובה מייצגת פחדים קיומיים של הילדה-אשה המשוגעת, הסובבת לה בעולמה הפנימי ההזוי. אזכורו של שיר הילדים הידוע מאת מרים ילן-שטקליס רומז גם הוא לפחדים הילדיים (אלה מתוארים בשיר ועשויים להתפרש כרומזים לגילוי עריות). עייפותה של הבובה ורפיונה מעידים, שכללות הכל החזרה-הבריחה אל עולם הילדות, אל הזיכרון והבדיה, אינם פתרון לנוורזה ולטירוף.

ההגבלות, הוויתורים, הרפיון והעדר הפתרון, המוצגים בדמותה של הבובה, הם ניגוד חריף לדמותה של האשה הנאבקת בטירוף. שתי הדמויות מנוגדות גם במאפייניהן. האחת שיערה אדמדם, ארוך וגולש, והאחרת שיערה שחור, קצוץ, 'נערי' ו'צבאי'; גופה של האחת רך ורפוי, ולה נוכחות פיסולית; האחרת רזה, ונשיותה מטושטשת ומוסתרת. מאפייני הנשיות של דמויות אלה הם ייצוגיים: מכאן קבלת דין וכניעה למוסכמות ולצווים, ומכאן חריגה ממוסכמות ומאבק במגבלות. מצבים קיומיים אלה של האשה, בין שהם נובעים מבחירה ובין שסיבתם אילוצים חיצוניים או ציוויה של המסורת – מחירם כבד, הרסני; שני הקצוות הללו עלולים להוליך לפרנויה ולטירוף. לעיינה ברור באיזו מן האפשרויות היא בוחרת: בניסיון להיאבק במגבלות, בחתירה לחופש ולמימוש עצמי, כי רק באלה מצוי סיכוי כלשהו. הבחירה במאבק, הכרוך ממילא בסבל, מזכירה את אמירתו של אבנר אשנבר, "הסבל הוא מבחן האש של רוח האדם", ולענייננו – של רוח האשה.

שוע אמוראי-שטרק